

wat velen in conservatieve kring dachten, werd door von Papen uitgesproken toen hij op een opmerking dat Hitler de macht gegrepen had, het even arrogante als kortzichtige antwoord gaf: 'Sie irren sich, wir haben ihn uns engagiert'.¹ 'Man würde mit den sympathischen jungen Leuten schon fertig werden', verzekerde een van de meest geziene en invloedrijke figuren uit de rijen der *Deutsch-Nationalen*.²

Wat ons land betrof, hadden Hitler en de NSDAP eerst door hun verkiezingsoverwinning van 14 september 1930 de aandacht getrokken. Veel aandacht? Het is moeilijk te beoordelen. De werkloosheid vormde een heel wat klemmender probleem dan de binnenlandse partijstrijd die zich in Duitsland ging ontwikkelen. Voorzover de pers daarvan berichtte, werden in de regel door de betrokken correspondenten de opvattingen weerspiegeld, heersend in de kringen waarmee zij persoonlijk contact hadden, en de commentaren en beschouwingen van de meeste redacties werden in hoge mate beïnvloed door het wereldbeeld dat zij zich sinds de eerste wereldoorlog gevormd hadden; in burgerlijke en confessionele bladen waren afschuw van en angst voor het communisme daarin een belangrijk, veelal een bepalend element.³

De Telegraaf rekende het Hitler als verdienste aan, 'dat hij het bolsjewistische gevaar in Duitsland had vernietigd, nog voor hij rijkskanselier werd'.⁴ *De Nieuwe Rotterdamse Courant* en het *Algemeen Handelsblad* waren er van overtuigd dat von Papen en Hugenberg (die ook minister geworden was) de *Führer* van de NSDAP in toom zouden houden: 'Grote doortastendheid is totnogtoe geen bijzondere eigenschap van Hitler gebleken', meende de *NRC*.⁵ Voor het sociaal-democratische dagblad *Het Volk* (welks Berlijnse correspondent midden januari geconcludeerd had: 'Voor de volle dictatuur is de tijd voorbij. De nationaal-socialisten kunnen het niet. Dat is reeds lange tijd gebleken')⁶ was het daags na de *Machtübernahme* slechts 'de vraag hoe Hitlers heerlijkheid het snelst zal ineensstorten: door de woede van de teleurgestelde massa of door de intriges van zijn collega Hugenberg'.⁷ Het communistisch partij-orgaan *De Tribune* zag de nieuwe rijkskanselier als 'de knecht van het Duitse bankkapitaal, van de groot-industriëlen, als de gevangene van de Oost-Pruisische landjonkers . . . Het Nazidom is tot staan gebracht',⁸ 'het communisme marcheert en het zal de arbeidersklasse naar een vrij, socialistisch, naar een Sowjet-Duitsland voeren'.⁹ Eind maart stelde

¹ W. Görlitz: *Der deutsche Generalstab* (1950), p. 395. ² H. Rauschnig: *Die Revolution des Nihilismus* (1938), p. 26. ³ De hier volgende citaten zijn ontleend aan onuitgegeven werkstukken van P. Schneiders en P. D. 't Hart. ⁴ *De Telegraaf*, 28 febr. 1933. ⁵ *Nieuwe Rott. Crt.*, 31 jan. 1933. ⁶ *Het Volk*, 17 jan. 1933. ⁷ *Het Volk*, 31 jan. 1933. ⁸ *De Tribune*, 31 jan. 1933. ⁹ A.v., 7 febr. 1933.